

МАРСЕЛЬ
ПРУСТ

У ПОШУКАХ
ВТРАЧЕНОГО ЧАСУ
У ЗАТІНКУ ДІВЧАТ
У ЦВІТІ

РОМАН

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2025

Коли зайшлося про те, щоб уперше запросити месьє Норпуа до нас на вечерю, моя мати дуже шкодувала, що професор Котар у від'їзді й що сама вона повністю припинила бачитися зі Сваном, а обидва були б, звичайно, цікавими для колишнього посла. Батько зауважив тоді, що такий видатний учений, як Котар, ніколи не міг би бути зайвим на вечері, але що Сван із його пихатістю, з його манерою дзвонити в усі дзвони про своїх поважних знайомих вульгарний чванько, і маркіз де Норпуа напевно назвав би його «пихливим». Проте така реакція батька потребує певних невеликих пояснень, адже дехто пам'ятає такого собі досить пересічного Котара й надзвичайну делікатність у світських питаннях, скромність і коректність Свана. Однак стосовно нього сталося так, що завдяки старому знайомому моїх батьків до таких його ознак, як «син Свана», а також Сван з Жокей-клубу, додалася нова особистість (причому вона, мабуть, була не останньою), а саме Сван — чоловік Одетти. Підганяючи до смиренних амбіцій цієї жінки чуття, бажання, вправність, якими завжди вирізнявся, він примудрився вибудувати собі нове, набагато нижче за попереднє, становище відповідно до супутниці, яка ділитиме його з ним. І на вигляд він у ньому був іншою людиною. Оскільки

(продовжуючи, як раніше, бувати сам у своїх особистих знайомих, яким не хотів нав'язувати Одетту, якщо вони раптом не просили познайомити їх із нею) він починав друге життя зі своєю дружиною, життя серед нових людей, можна було б ще зрозуміти, що, бажаючи оцінити їхній статус й, відповідно, втіху самолюбства, яке міг відчувати, приймаючи їх у себе, він користувався як мірою порівняння, не найблисучішими людьми, з яких складалося його товариство до одруження, а давніми знайомими Одетти. Але навіть і знаючи, що він бажає знатися з невишуканими чиновниками, з пустиголохими жінками — окрасою міністерських балів, дивно було чути, як він — той, хто раніше, а подекуди й тепер так делікатно приховував своє запрошення до Твіккенгемського чи Букінгемського замку, на весь голос дзвонив, що до мадам Сван з візитом приходила дружина помічника начальника канцелярії. Можна пов'язати це з тим, що простота світського Свана була в нього лише більш рафінованою формою марнославства і, що, подібно до деяких євреїв, колишній друг моїх батьків міг поставати по черзі в усіх станах, крізь які пройшли люди його племені, від найнаївнішого снобізму й найгрубішого хамства до найвитонченішої вихованості. Але головна причина, яку можна віднести й до людства взагалі, полягала в тому, що наші чесноти самі собою не є чимось вільним, рухливим, і ми можемо постійно розпоряджатися ними; згодом вони настільки тісно поєднуються в нашому розумінні з діями, щодо яких ми поставили собі за обов'язок виявляти їх, що коли виникає активність іншого штибу, вона захоплює нас зненацька, і ми й гадки не маємо, що вона може передбачати вияв цих наших чеснот. Поглинутий у ці свої нові знайомства та з гордістю розповідаючи про них,

Сван був схожий на деяких скромних чи щедрих великих художників, які, вирішивши під кінець життя займатися кулінарією або садівництвом, з наївним задоволенням діляться схвальними відгуками про приготовані ними страви чи вирощені ними рослини і не сприймають зауважень щодо них, хоча й не заперечують проти критики своїх шедеврів; або ж можуть задешево віддати якесь зі своїх полотен, але з великою досадою реагують на програш кількох су в доміно.

Щодо професора Котара, то ми довго бачитимемо його набагато пізніше в Хазяйки, у замку Распельер. Досить буде на цей момент зупинитися на такому: щодо Свана, то в найгіршому разі зміна в ньому може здивувати, оскільки вона вже відбулася непомітно для мене, коли я бачив батька Жільберти на Єлисейських полях, де, між іншим, він не казав мені й слова і не міг розточуватися переді мною про свої політичні зв'язки (правда й те, що якби він і почав говорити про це, я, можливо, і не помітив би його марнолюбство, бо давно складене враження про людину затуляє нам очі й вуха; мати моя, наприклад, три роки геть не помічала помаду на губах племінниці, ніби та повністю розчинилася у воді, і так аж до того дня, коли якась зайва частинка чи щось інше призвела до так званого явища перенасичення: уся помада, яку доти не помічали, проявилася, і моя мати перед лицем цього розгулу фарб заявила, як це зробили б у Комбре, що це ганьба, і майже припинила будь-які стосунки з племінницею). Але стосовно Котара, навпаки, часи, коли він був присутній під час дебюту Свана у Вердюренів, були вже досить далекі; а почесні, офіційні звання приходять із роками; по-друге, можна бути неграмотним, промовляти безглузді каламбури й водночас мати особливий дар, який не замінить жодна загальна

культура, як дар великого стратега чи великого клініциста. І справді, колеги поважали Котара не тільки як невідомого лікаря, що згодом став європейським світилом. Найрозумніші з молодих лікарів стверджували — принаймні протягом кількох років, адже мода міняється, бо й сама народжується з потреби в змінах, — що, коли б вони захворіли, то єдиним метром, якому вони довірили б своє тіло, був Котгар. Вони, звісно, віддавали перевагу спілкуванню з деякими більш освіченими, більш артистичними патронами, з якими могли говорити про Ніцше, про Вагнера. На музичних вечорах у мадам Котар, на які вона, сподіваючись, що стане колись деканом, запрошувала колег і учнів чоловіка, він музику не слухав, а грав у карти в кімнаті поруч. Проте всі хвалили його за швидкість, правильність оцінки, точність діагнозу. По-третє, стосовно загального вигляду, у якому професор Котгар поставав перед моїм батьком, слід зауважити, що натура, яку ми виявляємо в другій половині нашого життя, не завжди, хоча й часто, є нашою початково розвинутою чи зів'ялою, нарощеною чи притушеною натурою; вона може бути інколи натурою зворотною, справжнім одягом навиворіт. За винятком Вердюренів, у яких Котгар викликав захоплення, його невпевненість у собі, боязкість, надмірна люб'язність в молодості були предметом постійних їдких насмішок. Хто був той милосердний друг, що порадив йому натягнути на себе крижану личину? Поважне становище полегшило йому цю задачу. Скрізь, крім як у Вердюренів, де він інстинктивно знову ставав самим собою, він поводився холодно, умисно мовчав, був безапеляційним, коли треба було говорити, не боявся казати неприємні речі. Він міг випробовувати цю свою нову манеру поведінки на клієнтах, бо вони бачили його вперше і не могли робити якісь

порівняння, а отже, дуже здивувалися б, дізнавшись, що він від природи людина не груба. Він вправлявся, головно, у незворушності, і навіть на своїй зміні в лікарні, коли він видавав деякі зі своїх каламбурів, що смішили всіх, від завідувача клініки до новоприбулого екстерна, він робив це так, що жоден м'яз не ворухився на його обличчі, яке до того ж не можна було впізнати, відколи він поголив бороду й вуса.

Кілька слів, щоб покінчити із цим, про маркіза де Норпуа. Він був повноважним послом до війни й у період «Шістнадцятого травня»¹ і, попри це, на велике здивування багатьох, відтоді кілька разів призначався представником Франції в надзвичайних місіях — і був навіть Контролером фінансів у Єгипті, де, завдяки своїм фінансовим талантам, зробив великі послуги державі. Слід мати на увазі, що призначали його на ці посади радикальні уряди, яким простий буржуа-ретроград відмовився б служити і яким минуле месьє Норпуа, його давні зв'язки, його переконання мали б видаватися сумнівними. Але ці передові міністри, мабуть, усвідомлювали, що подібними призначеннями вони демонструють свою широту поглядів, коли йдеться про вищі інтереси Франції, ставили себе в ряд неординарних політиків, заслуживши навіть, що сама газета *Journal des Débats* назвала їх державними діячами, і, крім того, послуговувалися престижем, що його приносить аристократичне ім'я діяча, а також інтересом, збуджуваним, ніби ефектним трюком, несподіваним для публіки вибором виконавця. І вони знали теж, що, можуть з вигодою для себе використовувати послуги месьє Норпуа, не боючись з його боку

¹ Згадка про політичну та інституціональну кризу Третьої Республіки 16 травня 1877 р. — Прим. перекл.

проявів політичної нелояльності, від якої походження маркіза мало не те що застерігати їх, а давати таку гарантію. І в цьому уряд Республіки не помилявся. Це насамперед тому, що певна аристократія, звикла з дитинства дивитися на своє ім'я як на внутрішню перевагу, яку ніщо не зможе в неї відняти (а рівні з нею або ще вищого роду точно знають йому ціну), тож вона впевнена, що може звільнити себе від запевне непотрібних зусиль, до яких — без значного в майбутньому результату — стільки вдаються буржуа, щоб сповідувати тільки прийняті всіма переконання і знатися тільки з добромисними людьми. Однак, дбаючи про те, щоб стояти вище в очах княжих чи герцогських родин, одразу нижче яких перебуває ця аристократія, вона знає, що добитися цього може тільки додавши до свого імені те, чого в ньому не було, що, за однакової знатності, підвищить її: і це може бути політичний вплив, літературний чи мистецький авторитет, великі статки. І ті зусилля, від яких вона звільняє себе щодо стосунків із некорисним поміщиком, товариства з яким прагнуть буржуа і від безплідної дружби з яким той чи інший князь не буде їй вдячний, вона витратить на політиків, хай навіть вони будуть і франкмасонами, на артистів чи на вчених, чия підтримка допомагає «прорватися» в ту галузь, де вони займають провідне місце, чи, щодо безплідної дружби, на всіх тих, зрештою, хто в змозі посприяти набуттю нової слави чи влаштуванню вигідного шлюбу.

Але, що стосується месьє де Норпуа, треба сказати, головно, що за своє тривале перебування на дипломатичній службі він усотав у себе той негативний, рутинерський, консервативний дух, так званий урядовий дух, властивий насправді всім урядам і особливо канцелярський дух, що панує за будь-якого уряду. Він почерпнув у своїй кар'єрі

відразу страх і зневагу до більш або менш революційних і принаймні найнекоректніших методів, якими користується опозиція. Якщо не брати до уваги тих чи інших безграмотних представників з народу чи з вищого світу, для кого різниця в жанрах є пустий звук, то зближує людей не спільність думок, а кровна спорідненість духу. Академік штибу Легуве¹ та ще й шанувальник класиків, охочіше аплодуватиме, якщо Віктора Гюго хвалитиме Максим дю Камп², Мезьєр³, ніж якщо Клодель⁴ хвалитиме Буало⁵. Одного духу націоналізму досить, щоб зблизити Барреса⁶ з його виборцями, які навряд чи бачать велику різницю між ним і Жоржем Беррі⁷, а не з тими його колегами по Академії, хто, маючи однакові з ним політичні погляди, але інший склад розуму, віддадуть перевагу навіть його противникам, таким як Рібо⁸ і Дешанель⁹, щодо яких вірні монархісти,

¹ *Ернест Легуве* (1807–1903) — французький письменник, драматург, мораліст, член Французької академії, захисник прав жінок. — *Прим. перекл.*

² *Максим дю Камп* (1822–1894) — французький журналіст, письменник, член Французької академії. — *Прим. перекл.*

³ *Альфред Мезьєр* (1826–1915) — французький літературознавець, журналіст, політик. — *Прим. перекл.*

⁴ *Поль Клодель* (1868–1955) — французький драматург, поет, дипломат член Французької академії. — *Прим. перекл.*

⁵ *Нікола Буало* (1636–1711) — французький літератор, поет, перекладач, полеміст, теоретик літератури. — *Прим. перекл.*

⁶ *Моріс Баррес* (1862–1923) — французький письменник, політик, видатна фігура французького націоналізму. — *Прим. перекл.*

⁷ *Жорж Беррі* (1855–1915) — французький політик. — *Прим. перекл.*

⁸ *Александр Рібо* (1842–1923) — французький політик. — *Прим. перекл.*

⁹ *Поль Дешанель* (1855–1922) — французький державний діяч, журналіст, письменник, президент Республіки з 18 лютого по 21 вересня 1920 р.). — *Прим. перекл.*

своєю чергою, почуваються набагато ближчими, ніж до Морраса¹ і Леона Доде², котрі, однак, теж бажали б повернення короля. Небагатослівний не лише за професійною звичкою до обережності й стриманості, але також і тому, що обережність і стриманість ціняться дорожче, проявляються з більшими нюансами в очах людей, чії десятилітні старання зблизити дві країни зводяться — в промові, у протоколі — до простого, банального на перший погляд прикметника, але в якому їм бачиться цілий світ, месьє де Норпуа вважався дуже холодним у Комісії, де він засідав разом із моїм батьком і де кожний із задоволенням відзначав знаки дружби, що їх виявляв йому колишній посол. Вони дивували насамперед мого батька. Бо, як людина взагалі мало люб'язна, він звик не виходити за межі кола своїх близьких друзів і знайомих та дуже легко про це казав. Він розумів, що є у виявах симпатії дипломата наслідок суто індивідуальної точки зору, на яку спирається кожний, щоб вирішувати, до кого виявляти свою прихильність, і з якої всі інтелектуальні якості чи душевність людини не будуть сприйматися кимсь із нас, кому ця людина набридає чи досаждає, так само приязно, як повнота й веселість іншої особи, котру багато хто вважає пустопорожньою, несерйозною й нікчемною. «Де Норпуа знову запрошує мене на вечерю; це щось надзвичайне; усі в Комісії ошелешені, бо він ні з ким там не підтримує особистих стосунків. Я певен, що він знову розповідатиме мені бентежні речі про війну сімдесятого року». Батькові було відомо, що, можливо, месьє де Норпуа був єдиним, хто попереджав

¹ Шарль Моррас (1868–1952) — французький політик, публіцист, критик, поет — Прим. перекл.

² Леон Доде (1867–1942) — французький письменник, журналіст, політик — Прим. перекл.

ЗМІСТ

Перша частина	3
Друга частина	211
Третя частина	405